

'DER FINDES INGEN GLÆDE'

En provokation

Martin Johansen

Der er i psykologien tradition for at prøve at danne sig overblik over, hvad området 'følelser' overhovedet omfatter - sådan i menneskeheden - f.eks. ved at stille spørgsmålet: Hvad har man af kategorier eller slags - familier, arter, unika, etc? Denne efterhånden alderstegne opgave kan ligestraks forekomme så naturlig, men for det første mener jeg ikke, nogen har løst den endnu, for det andet vil det nok fremdeles have lange udsigter med at få bragt en løsning i stand på en rimelig måde, ja på psykologiens nuværende stade tror jeg faktisk ikke, sådan en opgave overhovedet tjener noget frugtbart formål. For man kan jo med overbevisning hævde, at der endnu ikke er nogen sikker basis for at tale in abstracto om emotioner, når det at personfæste dem, anledningsfæste dem, tidsfæste dem, osv. endnu bidrager så umådeligt til at belyse selve det emotionelles karakter, og det desuden faktisk ikke engang er lykkedes at kortlægge bare en enkelt persons følelsesunivers på en udtømmende og for flere iagttagere tilfredsstillende måde.

Den følgende tekst forsøger at kritisere en måde at abstrahere på, når vi til hverdagsbrug verbaliserer følelse, og når man 'inddeler følelser' inden for psykologiens emnemæssige arvegods helt fra fagets tertiærtider. Og jeg vil gerne slå fast, at jeg ikke udtaler mig på vegne af menneskeheden. Jeg karakteriserer i virkeligheden udelukkende mit eget forhold til en problematik og retter et udtalt spørgsmål til nogle læsere, der går på, om de kan iagttage noget af det samme som jeg påstår.

Der ses først et sprogbrugsproblem, og det angår de traditionelle følelsesnavne, som hverdagssproget forsyner én med. Lad os tage et ord som "glæde". Dette samme ord eller dets adjektiviske form bruges da vist i flæng i anledning af en lang række temmelig forskellige emotionsforløb. "Ih, hvor er jeg glad!", stønner bokserens kone til veninden, da hun i TV erfarer, at hendes mands farlige modstander dvæler i tovene efter en lige venstre. "Naj, hvor er jeg glad!", hvisker en mand hen for sig i enrum, mens han tænker på det lovende knus, han opnåede aftenen før af en enormt attraktiv anden mands kone. Osv. Det er formodentlig næppe sådan, at den følende, der selv bruger ordet eller hører det anvendt om sin

sindsbevægelse af en anden person, ikke hver gang oplever et eller andet specificerende ved den emotion, der bliver kaldt for glæde. Det specificerende fremgår af hele den iøvrigt oplevede situation omkring emotionsforløbet, for nu at udtrykke mig meget bredt, men det er karakteristisk, at 'særpræget', der kort sagt kan have at gøre med emotionens årsag eller genstand, følelseslejet umiddelbart forud for 'glæden', om det er under dagdrømmeri eller sensuøs anskuelse, osv., sjældent - om nogensinde - kommer til udtryk i selve benævnelsen af emotionen. Brugeren synes åbenbart ikke, det behøves, når situationen omkring emotionen opleves at foreligge 'oplyst' iøvrigt, både for én selv og evt. for andre implicerede.

Hvis denne karakteristik af almindelig sprogbrug er rigtig - og jeg tror, det går for sig ligesådan på engelsk f.eks. - så vil jeg prøve at påstå, at den løshed i verbaliseringen har været overordentlig farlig for psykologien, når den gjorde forsøg på at pege på fundamentale arter eller klasser af emotioner - tænk f.eks. på en faglig forfatter som klassikeren på føleområdet *Alexander Shand*, der - vel også ud af tradition - udpeger bestemte 'primary emotions', som væsentlig synes at være de samme, om de ytrer sig i løbet af et sentiment som moderkærlighed f.eks., eller i løbet af et andet sentiment som kærlighed til videnskab. Vores videnskab kan netop tænkes forført af den nævnte unuancerede anvendelse af ord til f.eks. at oprette en følelsesart med et enkelt fællespræg under navnet 'glæde', sådan som det faktisk også er sket, og hvor netop det fælles skal vise hen til en bestemt fundamental 'følemodus' i menneskelig psyke.

Og nu er det så, jeg vil stille en fænomenologisk sag på spidsen og påstå, at der *ikke* eksisterer nogen følelse 'glæde' - slet og ret.

Derimod optræder der i 'det fænomenologiske univers' følelser som 'naturglæde', 'trøstglæde', 'madglæde', 'hævnglæde', (og skadefryd), 'snobbe-glæde', 'kærligheds- og erotisk glæde', (orgasmeglæde), 'få-(erhverve-)glæde', 'glæden når man bliver rost', 'glæden ved ens eget raseriudbrud, når det føles retfærdigt', 'befrielsesglæde', 'latterglæde', 'dominereglæde', 'moderglæde', 'hærværksglæde' osv., osv. I virkeligheden burde jeg vistnok specificere mere.

Og det er svært at få øje på et klart fællespræg. Jamen, der *kan* da netop iagttages et fællespræg ved alle de her nævnte emotionsforløb, vil nogen måske straks indvende - man er jo i de anførte eksempler simpelthen 'glad' på en eller anden måde, og det er det, der er udtrykt ved at oprette en føleart, man kalder glæde. Det er jo lidt ligesom med farven 'rød', som også kan stå for en hel klasse af fænomener med et fællespræg trods utallige forskellige grader af lyshed og mættethed og brillians, m.m.

Såh?

Nu skulle det fælles jo gerne fremgå af andet og mere end en del af et navn, så jeg prøver at efterføle et par erfarede 'glæder', og jeg må hurtigt bekende, at det falder mig ufatteligt svært at se nogetsomhelst 'fælles' ved glæden over at kæle for en elsket kvindes brystknop gennem blusen og

glæden ved at modtage besked i telefonen om, at ens lille dreng, som man under en voksende sjælelig panik ikke havde anet hvor var i tre timer en vinteraften, er fundet i god behold. Han var for første gang og i al seksårig selvstændighed gået syv kilometer over til gartneriet 'Skovlyst', hvor han havde en lille kammerat. Der er ganske simpelt ikke nogetsomhelst i den ene emotionelle kvalitet, der ligner et træk ved den anden. Det skulle da lige være det negative, at jeg f.eks. i intet af tilfældene er rasende.

Og hvis det nu derefter drejer sig om følelse, som jeg oplever hos andre personer, vil jeg anføre nogle eksempler, der igen får mig til at synes, at jeg har mødt temmelig inkommensurable fænomener, uagtet ordet 'glæde' hver gang ofte kan komme til at deltage i en første karakteristik:

I en butik med lædervarer overværer jeg en lille pige opnå sin første skoletaske, et lakrødt plasticvidunder, tildelt af en mor. Pigen iklæder sig byttet og begynder på en endeløs hoppetur, mens der undslipper hende små hvinende lyde. Hun bruser, føler jeg hende ved disken ved siden af, hvor jeg har lidt svært ved at samle mig om mit eget indkøb.

Jeg ser en dokumentarfilm fra Ruslands befrielse fra Hitlers hære og dødskommandoer imod den civile befolkning. Billederne er fra byen Khar'kov og skildrer pludselig et opgør med dennes plageånd, SS-kommandanten. Han står der på ladet af en lastbil, i sweater, med bagbundne hænder og en løkke om halsen, rolig, jeg ser det ikke så nøje, for nu kører lastbilen allerede frem, dvs. bagud i billedet, så han må gå henad ladet for ikke at styrte, og hov, så gør han det uden at nå så langt, for tovet under hagen op bagom nakken. Simultant, som efter et fodboldmål, brager hundredvis af mennesker, de hopper op og ned, de gjalder mod himlen med tilbagelagte hoveder.

Frans af Assisi belærer i legendesamlingen 'Fioretti' (de små blomster) broder Leone om, hvad der er 'den fuldkomne glæde', imens de begge vandrer en klamkold vinterdag fra Perugia til et kloster i nærheden. "Oh bror Leone", begynder Frans mange skridt bagved den anden, "Det er ikke den fuldkomne glæde at gengive de blinde synet, de døve hørelsen, de lamme førligheden - ikke det at fatte fuglenes, fiskenes, menneskenes, røddernes, træernes, stenenes og kildernes dyder og egenskaber, - ikke det at magte at omvende alle de vantro på een gang, takket være veltalenhed."

Og efter pauser og nye henvendelser til manden foran i foget afslutter Frans: "Men derimod dette selv at tage imod de værste skældsord, at blive nægtet kropsvarmen og at få stillet sin sult, at blive væltet om i sølet og pryglet blå af en portvagt, der bruger en tamp med knuder på og ikke vil lukke os ind, og at tage imod hele denne behandling tålmodigt og ydmygt. Deri består den fuldkomne glæde. For der findes ikke noget mere vidunderligt end at besejre sig selv for den kærligheds skyld, vi nærer til Kristus."

Et vers af den amerikanske digterinde *Emily Dickinson* (1830-1886) her til sidst, i oversættelse af Elsa Gress:

Glæden er angstens rustning
 der varligt beskytter dens gru,
 at ingen skal se hvor blodet flød
 og råbe højt: "Ramt er du!"

(Fra digtsamlingen "Brev til verden")

Jeg ransager også min efterfølelse af disse sidst skildrede fire emotioner, oplevet følt af andre end jeg selv i første række, og indser, at følelsens lød changerer så grelt fra sag til sag, at jeg gør vold på det oplevede, - skøjter henover dybe strukturer, hvis jeg smækker fællesmærkatet 'glæde' på dem alle og indrangerer dem i arten - og under een følemodus af samme navn. Hvad ville jeg i grunden også få at vide ved at gøre det? Intet. Ja, jeg ville faktisk afskære mig selv fra viden.

Hvorned jeg alligevel ikke vil påstå, at der ikke vil være masser af 'glæde' følelsesforløb, som kan opleves i nær familie med hinanden, når man, som jeg gør nu i skrivende stund via erindringen og en særlig følelsesforestillingsvirksomhed, som bør kræve et helt specielt kapitel for sig, forsøger at overskue et panorama af selvoplevede emotioner, der går dels på 'jeg-følelser', eller følelser som umiddelbart føles som signaler fra *min* personlighed - dels på 'vi-følelser' og 'du-, jer- og dem-følelser', der umiddelbart føles også at være signaler fra andres personlighed.

Glæden ved lønpålæg (tilgiv) og den ved en ny mappe til ens arbejds-pirer og mødedagsordener forekommer mig f.eks. på den måde i nær familie. Den slags glæder må for mig gerne blive indordnet i en klasse med betegnelsen 'Få-glæde' udenpå. Glæden ved at opleve visse molodisk-rytmiske lydlige strømme og den ved bestemte vers i en klasse, kaldet en art 'musisk glæde', og sådanne kunne jeg nu tage fat på at pege på nært beslægtede glæder 'af den ene eller den anden art'. Jeg siger altså ikke, der ikke kan institueres følelsesklasser under forskellige navne, hvori ordet 'glæde' indgår, forsynet med et passende præfiks.

Jeg siger, at kun et temmelig tomt abstraktum kan gabe over alle sådanne klassers forskelle.

Slut ikke for langt. Fordi der efter min mening ikke i den menneskelige psyke eksisterer én simpel, fundamental følemodus, som blot kan betegnes med navnet 'glæde', har jeg jo ikke udryddet - hverken det sprogligt slappe, traditionelle fællesforståelige emne, vi allesammen kan tale med hinanden om, idet vi mere eller mindre forstår hinanden ret om arten af glæden - eller det cognitive, abstrakte, ja reduktionistiske og næsten formelle fællesbegreb, som er overordnet alle de mange forskellige familier eller klasser af en-eller-anden-slags-glæde.

Sag - hvilket vil sige noget så fundamentalt som 'modus' - og begreb, eller hverdagstema, er forskellige emner. Det er det.

Og her kunne man så passende tage alle andre i den nævnte fundamentale betydning meningsløse kategoriale og modale følenavne op til revi-

sion. 'Frygt' f.eks. Som om frygt for at dø og frygt for at gå på talerstolen i en forsamling var den samme art emotion! Den samme følemodus. Føl efter! Sagen afgøres ikke ved at sidde i lænestol og tænke lidt på de to følesituationer, eller ved at læse et par sider fagstof om dem.

'Lyst' og 'Ulyst' kunne måske i den anledning endelig blive renoveret ud af psykologi. Hvor er de sejlivede!

Jeg er klar over, at jeg har gynget farefuldt i ekstremerne, men synes jeg støttes af nogle bemærkninger i *Edgar Tranekjær Rasmussens Dynamisk Psykologi* og dens Grundlag, p. 110 og 113. Læs venligst selv.

Følgende til allersidst: Er det egentlig ikke at atomisere, når man følger kutymen at analysere følelser ud i conative -, cognitive - og emotive eller affektive 'komponenter'? Mange øvrige ræsonnementer i den anledning ufortalt.

Måske netop også den analysestil kan stimulere en tro på, at der består én fundamental følemodus 'frygt' f.eks. - for nu desuden at tøve et øjeblik ved den - hvis conative og cognitive komponenter kan være højst forskellige fra tilfælde til tilfælde, mens den emotive - gennemgående ikke er det, fundamentalt.

En frygtfølelse er imidlertid en 'forløbs-dæmon' af helhedskarakter. Lad der være conative og cognitive, etc. aspekter, men alt er specifikt farvet af alt andet. Med et citat fra Seneca (p.49): "Delene er ukrænkelige, hvis helheden er hellig." Så meget ved følelsesfænomener siger mig: At sådan er det netop! Man må analysere varsomt. En frygt for at dø kan sammenlignes med andre unike frygtfølelser med hensyn til lighed, osv., og nogle vil da opleves at være i familie, andre slet ikke.

Men sammenligning er her en vanskelig sag, man kan som sagt ikke sammenligne på en tilstrækkelig sober måde ved at nøjes med at *tænke*, idet man svagt husker emotive mindelser og 'cognitiverer' på dette materiale. Følelses-dæmonen, i forvejen blegnet, glider nemt for meget i baggrunden eller undertrykkes ligefrem ved denne procedure!

Man må skaffe sig friske, markante emotive oplevelser eller genoplevelser og sætte alt ind på at fastholde det, der følte i de enkelte tilfælde - fastholde de kronologiske ældre følelser på trods af de kronologisk yngre følelsers mulige erodering på hukommelsessporet efter disse ældre (en problemfyldt sag for en stor empirisk studie i hukommelse over for følelser!).

Kun ved at sammenligne sådanne emotive helheder fra sag til sag, som man, gudbevares, cognitiverer på, men også hele tiden genføler, såvidt det er gørligt, har man en sober fænomenologisk sammenligningsprocedure. Og så er det, det vil fremgå med al mulig prægnans, at 'frygt for at dø' almindeligvis ikke ligner 'frygt for at gå på talerstolen'. Efter mit skøn i hvert fald. Der kan måske være tilfælde, hvor angst for 'et nummer' faktisk også er dødsangst. Nylig gik en komiker på scenen i Tivoli efter et hjerteanfald få dage før, og efter venners udsagn med fornyet angst for

det nummer, der gjaldt hans status. Og døde. Man må dystert tro, at døds- og præstationsangst var blevet til eet hos ham. Alligevel vover jeg at mene, at "Jeg er dødsensbange for at gå op og sige noget" som regel kun vil være et metaforisk udsagn.

Er det i virkeligheden ikke gammel gestaltpsykologisk holisme fra perceptionspsykologien, jeg prøver at indføre i følelsernes fænomenologi? Jeg mener ikke, dette har været gjort før, og man kunne da i hvert fald forsøge det ganske arbejdshypotetisk, lade være at lade sig snyde af sproglig løshed og se, om det er givende i den skitserede stil at nedsætte tolerancen for, hvad der ligner hvad følelsesmæssigt. På den måde regner jeg med, man kan identificere fænomenerne bedre og opdage nye aspekter, der også vil give en psykofysiologisk forskning en fært at løbe efter.

LITTERATUR

- DICKINSON, EMILY *The complete Poems of Emily Dickinson*, Edited by Thomas H. Johnson, London, 1970.
- d'ASSISE, SAINT FRANÇOIS *Les petites Fleurs de Saint François d'Assise (Fioretti)*, Traduction d'après les textes originaux par T. de Wyzewa. Le Livre Catholique, Paris, 1920.
- RASMUSSEN, EDGAR TRANEKJÆR *Dynamisk psykologi og dens grundlag*, København, 1960.
- SENECA *Om vrede, om mildhed, om sindsro*, På dansk ved Villy Sørensen, København, 1976.
- SHAND, ALEXANDER *The Foundations of Character*, second edition, London, 1920.